

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 10, SAYI 20, BAHAR 2024

Havva AŞI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
Samsun/TÜRKİYE
21280423@stu.omu.edu.tr
ORCID

MUSTAFA KUTLU'NUN DÜNYA GÖRÜŞÜNÜ YANSITAN HİKÂYELERİNDEKİ DİNÎ VE BEŞERÎ UNSURLAR

RELIGIOUS AND HUMAN
ELEMENTS IN MUSTAFA KUTLU'S
STORIES REFLECTING HIS
WORLDVIEW

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 03.08.2023
Kabul Tarihi: 01.02.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2024

Article Information: Research Article
Received Date: 03.08.2023
Accepted Date: 01.02.2024
Date Published: 30.04.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atf/Citation

Aşı, Havva, "Mustafa Kutlu'nun Dünya Görüşünü Yansıtan Hikâyelerindeki Dinî ve Beşerî Unsurlar", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 10, Sayı 20, Bahar 2024, s. 228-247.

Aşı, Havva, "Religious and Human Elements in Mustafa Kutlu's Stories Reflecting His Worldview", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 10, Volume 20, Spring 2024, p. 228-247.

10.28981/hikmet.1337486

Havva AŞI

**MUSTAFA KUTLU'NUN DÜNYA GÖRÜŞÜNÜ YANSITAN HİKÂYELERİNDEKİ DİNİ
VE BEŞERÎ UNSURLAR**

RELIGIOUS AND HUMAN ELEMENTS IN MUSTAFA KUTLU'S STORIES REFLECTING
HIS WORLDVIEW

ÖZ

Edebi metinler, biçim ve içerik özelliklerine göre farklı şekillerde sınıflandırılırlar. Anlatmaya bağlı edebî türler içinde yer alan hikâye, yazarın kendi düşünce dünyası ve bilgi birikimi vasıtasıyla insanı ve insan hayatını kurmacaya aktarma çabasının bir ürünü olarak da tanımlanabilir. Hikâye, kaynağını insandan ve insan hayatından alması sebebiyle dil, din, tarih, coğrafya, sosyoloji ve psikoloji gibi pek çok alanla etkileşim içindedir. Dolayısıyla hikâyelerin kurgulanması sürecinde yazar, çözümlenmesi sürecinde ise okur ve araştırmacının bu alanlardan yeterince yararlanması gerekmektedir.

1960 sonrası yazarlarından olan Mustafa Kutlu'nun hâlihazırda basılmış 28 hikâye kitabı vardır. Yazarın dünya görüşünü yansıtan hikâyelerindeki dînî ve beşerî unsurların tespit edilmesi amacıyla hikâyeler üzerinde analiz çalışması yapılmıştır. Hikâyelerde Türk edebiyatında önemli yere sahip yazar ve eserlerden alıntılar; âyet, hadîs, duâ ve dînî değerleri yansıtan ifadeler; bilinçli olarak kurguya yansıtılan ve yaşam döngüsüne işaret ettiği düşünülen tekrarlar tespit edilmiştir. Kurguya yansıtılan dünya hayatı, yaşam döngüsü ve İslâm inancı üzerine temellendirilmiş yaşam biçimi dînî unsurlar bağlamında; toplumsal yapı, Anadolu insanı, sanat, zanaat, edebiyat, tarih ve coğrafyaya dayalı anlatım beşerî unsurlar bağlamında değerlendirilmiştir. Geleneğe bağlı olan Kutlu'nun dünya görüşünü yansıtan dînî ve beşerî unsurlar, hikâye örnekleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kutlu, Hikâye, Dînî Unsurlar, Beşerî Unsurlar.

ABSTRACT

Literary texts are classified in different ways according to their form and content features. The story, among the literary genres dependent on narration, can also be defined as a product of the author's effort to transfer human and human life to fiction via her own world of thought and knowledge. The story interacts with many fields such as language, religion, history, geography, sociology and psychology, as it takes its source from people and human life. Thus, the writer in the process of constructing the stories, the reader and the researcher in the analysis process should benefit from these areas adequately.

Mustafa Kutlu, one of the writers of 1960s, has 28 story books already published. An analysis study was carried out on the stories in order to identify the religious and human elements in the stories that reflect the author's world view. Quotations from authors and their works have an important place in Turkish literature in the stories; expressions reflecting verses, hadiths, prayers and religious values; repetitions that are consciously reflected in the fiction and thought to point to the life cycle have been identified. In the context of religious elements, the world life reflected in the fiction, the life cycle and the lifestyle based on the Islamic belief; expression based on social structure, Anatolian people, art, craft, literature, history and geography, the context of human elements have been evaluated. Religious and human elements reflecting the worldview of Kutlu, who was devoted to tradition, were tried to be revealed through story examples.

Keywords: Mustafa Kutlu, Story, Religious Elements, Human Elements.

Giriş

Edebiyat bilimi, kapsadığı alan bakımından detaylı araştırmaları gerektirir. “*Edeb*” kelimesinden türeyen edebiyatın beslendiği öncelikli kaynak, insan ve insan yaşamıdır. Necip Tosun, bu durumu edebiyat tanımında öz olarak açıklar. Ona göre “Edebiyat; düşünce, hayal ve güzellik algısının edebî metinde kristalize olmasıdır. Edebiyat bize hiçbir disiplinin veremeyeceği ruhun ayrıntılarını aktarır, ötekini anlamamızı sağlar ve hayatın çelişkilerini işaret eder. Hayatta yaşadığımız hayal kırıklıklarımızın nedenlerini anlatır, insanın bilmediğimiz yönlerine ışık tutar, karanlık noktalarını aydınlatır” (Tosun, 2020, 13).

Edebiyat ve edebî eser; içinde bulunduğu toplumdan, dönemin şartlarından, yazarın duygu, düşünce ve yaşam biçiminden doğrudan etkilenir. Eserlerin biçim ve içerik özelliklerinin farklı şekillerde incelenmesiyle bu etkiyi tespit etmek mümkündür. Eşref-i mahlûkat olarak yaratılan insanın duyguları, düşünceleri, güzellik algısı, farklı kişiler ya da canlılarla etkileşim içinde olması, maddi ve manevi ihtiyaçları; kurmaca dünyanın kaynağını oluşturur. Edebî eser içinde yer alan zaman, mekân, kişiler, durum ve olaylar; kuramsal çerçevede farklı yöntemlerle ve çok çeşitli şekillerde yorumlanabilir. Edebî esere ait her bir kavramın kurmaca dünyada tespit edilmesi ve yorumlanması; dil, din, tarih, sosyoloji, coğrafya, toplum bilimi ve ruh bilimi gibi farklı alanlardan yararlanılmasını gerektirir. Edebiyat ve edebî eserin yorumlanmasında diğer bilim dallarından yararlanılması, kurmacanın gerçek dünyadaki yerinin belirlenmesi bakımından da önemlidir.

İnsanla var olduğu kabul edilen, hem birey olarak hem de toplumsal yapı içinde insanla ilişkilendirilen her şey, beşerî unsur olarak değerlendirilir. Bu bakımdan dil, din, hukuk, tarih, coğrafya, kültür, sanat ve edebiyat gibi temel kavramlar beşerî bilimler kapsamında ele alınır. Beşerî bilimler, insanı ve insan hayatını her yönüyle açıklamaya imkân sağlayan bilim dallarıdır. Kaynağını insan yaşamından alması dolayısıyla edebî eserlerin *düşüncede şekillenenlerin yapılarının ve söze yansıyan yüzey yapılarının* (Aydın, 2014, 84) yorumlanmasında da bu alanlara başvurulur.

Sosyoloji, toplumu bütün yönleriyle incelemesi bakımından ahlâk, aile, kent, eğitim, din, dil, tarih, siyaset, iletişim, hukuk ve ekonomi gibi pek çok alt dallara ayrılır. İnsan, birey olmakla birlikte yaşam düzleminde varlığı yaşadığı zamanın ve çevrenin koşulları ışığında açıklanabilir. Söz gelimi Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur* romanını anlayabilmek, roman kişileri Mümtaz ve Nuran’ın iç âlemine ışık tutabilmek, yaşadıklarını doğru yorumlayabilmek; romanın yazıldığı dönemin koşullarını da bilmekle mümkün olacaktır. Nitekim edebiyatın açık ve kapalı bir dille içinde şekillendiği toplumu yansıtmaya işlevi de vardır (Sağlık, 2014, 98). Edebî metinlerin yorumlanmasında tarihî bilgi de önemlidir. Bununla birlikte tarihin aydınlatılmasında da edebî metinlerden yararlanılabilir. Zira “İnsan ve toplum hakkında edinilen bilgilerin başlıca kaynağı, milletlerin yüzyıllar boyunca yarattıkları maddi ve manevi eserler ile

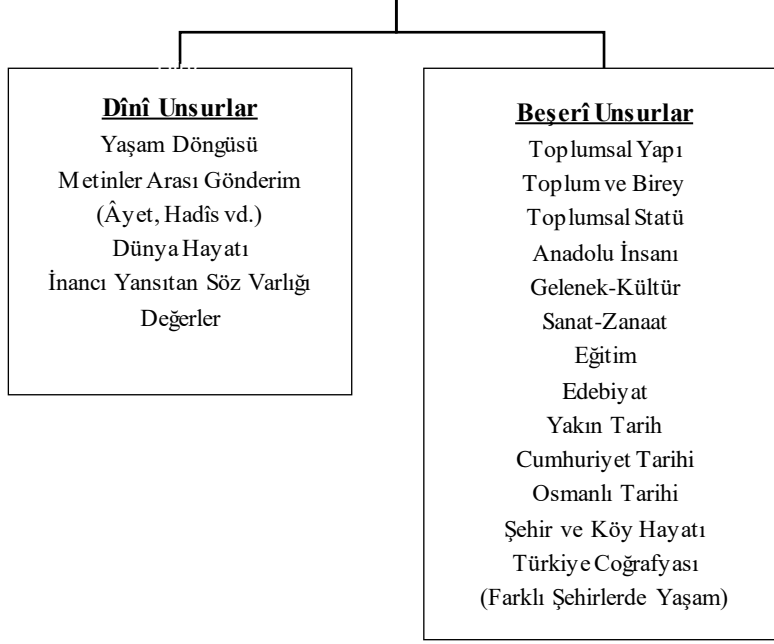
yaşayış tarzlarını gösteren vesikalardır” (Kaplan, 2015, 188). Türk tarihi ve Türk edebiyatının gelişim süreci incelendiğinde dînî inancın, tarihî olayların, değişen yaşam ve düşünce biçiminin edebiyat üzerindeki etkisi görülür.

Ünalın’a göre “Dil, edebiyatın ana malzemesi; edebiyat ise o dili konuşan milletin bilgi ve kültür seviyesinin, zevk ve güzellik anlayışının göstergesidir” (Ünalın, 2012, 114). Millet oluşumunun yapı taşları dil, kültür ve edebiyattır. Dil, kültürü gelecek nesillere taşıyan kod; edebiyat/edebî eser ise bir milletin mevcudiyetini yansıtan bütün değerleri gelecek nesillere aktaran ve bu değerleri saklayan araçtır. Edebiyat, diğer sanat dallarıyla ortak nitelikler taşımaktadır; fakat dile dayalı bir sanat faaliyeti olması sebebiyle diğer sanat dallarından daha açıklayıcı ve etkileyicidir (Haksever, 2019, 15). Edebiyat çerçevesinde destan, efsane, şiir, biyografi, roman ve hikâye gibi metinler; milletlerin dînî, millî, ahlâkî ve kültürel değerlerini taşıyan kaynaklar arasında sayılabilir. Mustafa Kutlu da bu değerleri eserlerine yansıtan yazarlardandır.

Edebî eserlerde doğrudan ya da dolaylı olarak yazarın dünya görüşünün/zihniyetinin izlerini görmek mümkündür. “Zihniyet kavramı, insanların dünya görüşlerini yansıtmakla birlikte, sahip olunan kültür ve birtakım ahlaki hareket ve davranış kurallarının da yansımasıdır” (Apalı, 2015, 205). Gerek edebî metinlerin gerekse bilgilendirici metinlerin biçim ve içeriğinin form kazanmasında okur kitlesi, sosyal çevre, ekonomik koşullar, siyasî faktörler etkilidir. Bu etkiler ve yazarın düşünce dünyasıyla şekillenen eser kimlik kazanır. Kutlu’nun denemeleri ve hikâyeleri de yazarın dünya görüşüyle şekillenmiş bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda hikâyelerde tespit edilen değerlerin, ahlâka dayalı davranış kalıplarının temelinde yazarın dünya görüşü/zihniyeti vardır.

Anlatı parçalarının doğru yorumlanabilmesi için eserlere çok yönlü bakılması gerekir. Edebî eserler, metin bağlamında incelendiğinde tema, konu, ana düşünce gibi metnin içeriğini yansıtan kavramlara ulaşılır. “Bir eserde hangi duygu-düşünceye-hayal üzerinde durulduğu temayı, hangi mesajın/iletinin verildiği de ana fikri verir.” (Çıkla, 2021, 71). Bu unsurların belirlenmesinde metnin söz varlığı somut gösterge niteliğindedir. Metnin söz varlığı ile metnin yüzey ve derin yapısının yanı sıra yazarın dünya görüşüne ait ipuçlarının da tespit edilmesi mümkündür. Kutlu’nun eserlerinin biçim ve içerik yönü, farklı çalışmalara konu olmuştur. Nitekim bu çalışmada da kaynakçada künye bilgileri verilmiş olan Kutlu’nun 28 hikâye, 1 nehir-söyleşi ve 1 çocuk kitabı içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Analiz çalışmasında eserlerin olay örgüsü, şahıs kadrosu, mekân, söz varlığı, metinler arası gönderim, tema, konu ve ana düşünce gibi özellikleri belirlenmiştir. Sonuçta metni oluşturan her bir parçanın gerçek dünyayı hangi ölçüde, nasıl yansıttığını göstermek ve yazarın düşünce dünyasına da ışık tutan kurguya aktardığı dînî ve beşerî unsurları ortaya koymak amaçlanmıştır. İncelenen hikâyelerde tespit edilen dînî ve beşerî unsurlar, aşağıda tasnif edilerek özetlenmiştir.

Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerindeki Dînî ve Beşerî Unsurlar

Tabloda gösterilen dînî ve beşerî unsurlar, Kutlu'nun hikâyelerinde iç içe geçmiş biçimde yer alırlar. Yazar, geleneğe bağlıdır; tabiatı ve tabîî unsurları önemser; dînî, ahlâkî, kültürel değerleri somut yaşantı örnekleriyle kurguya aktarır. Toplumun aynası niteliğinde olan dînî ve beşerî unsurları, Kutlu'nun hikâyelerinden kesitlerle örneklendirmek mümkündür.

Dînî Unsurlar

Kutlu; hikâyelerinde dünya görüşünü, inanç unsurlarını ve İslâm inancına dayalı değerler sistemini yansıtan göstergeler kullanır. Bu göstergeler; âyet, hadîs, söz varlığı, düşünceyi destekleyen alıntılar, değerler sistemine dayalı davranış örüntüleri ve yaşamın tekrarlara dayanan bir döngü olduğunu gösteren kurgu biçimidir. Kutlu'nun bazı hikâyelerinde Kur'ân-ı Kerîm'i anımsatan üslûp da¹ dikkat çeker. Pala, "İcaz ve Kompozisyon" yazısında Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbunun her bakımdan gerçek bir kompozisyon örneği olarak bütün söz ustalarına yol gösterici olduğunu açıklamıştır (Pala, 2012, 379). Nitekim Kutlu'nun hikâyelerinde de Kur'ân-ı Kerîm'in muhteva ve üslûp özelliklerinin izlerini görmek mümkündür.

Hikâyelerde; yoksul insanlar, çalışan çocuklar, hızla değişen dünya, doğadan ve özünden uzaklaşan insanlar vardır. Kutlu, yaşamın tekrarlardan oluşan bir döngü olduğunu farklı biçimlerde kurguya yansıtır. Örneğin *Uzun Hikâye* ve *İyiler Ölmez*'de kullanılan tekrar, doğrudan okura anlatılır. *Uzun*

¹Bu *Böyledir* hikâye kitabında geçen "Buldozerlerin dişleri toprağa saplandığı zaman..." ifadeleri, Kur'ân-ı Kerîm'i anımsatan üslûp örneğidir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Tosun, 2021, 200.

Hikâye (ilk basım 2000) ve *İyiler Ölmez* (ilk basım 2016) adlı hikâyelerin ana konuları farklıdır; fakat bu iki eserde gece saatlerinde mezarlıkta görünen ortak hikâye kişisi vardır. Bu kişi, *Uzun Hikâye*'de Selami; *İyiler Ölmez*'de ise Mustafa olarak okurun karşısına çıkar. Kutlu, hikâyesinde ampirik okur bakış açısıyla bu tekrarı eleştirerek sanat, felsefe, din kavramlarını tanımlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkiyi genel hatlarıyla özetler. Sanat, edebiyat, kurmaca, tıpkı dünya gibi bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Dünya sahnesinde herkes yaşadığını ilk defa yaşıyormuş yabancılığı ile karşılar. Oysa dünyanın var olduğundan itibaren insanlar; aynı coşkuyu, sevinci, heyecanı, acıyı, korkuyu, hüznü bütün ağırlığı ile yaşamaktadırlar. Dünya döner, insanlar değişir, yaşananlar tekrarlanır. Geçici dünyada esas olan *dindir*. “Din teslimiyettir. Cenâb-ı Hakk’a kul olmaktır. Din Âmentü’ye inanmaktır” (Kutlu, 2017c, 105). Hikâyedeki tekrar dolayısıyla yapılan açıklamalar, yazarın dünyaya bakışını ve eserlerindeki tekrarların mantığını açıklar niteliktedir.

Anadolu Yakası eserinde “Ah memleketim ah.” diyerek memleket özlemine dille getiren bir askerden ve bu askerinin memleketini görmeye giden bir komutandan bahsedilir. Nehir söyleşi içinde geçen bu kısa hikâye, *Sevincini Bulmak* hikâyesinde saat tamircisi Salim Usta'nın oğlunu askere gönderip dükkânını devrettiği bölümün devamında, metnin ana düşüncesi değiştirilmeden tekrar anlatılır. Yazar, burada *İyiler Ölmez* hikâyesinde olduğu gibi tekrarlı anlatımı okura bildiren bir açıklama yapmaz; fakat asker ve komutanın hikâyesini anlatmaya başlamadan önce *tesadüf*, *tevfuk* ve *kader* kavramlarıyla ilgili bilgi verir. “Bu dünyada ne tesadüf ne tevfuk vardır. Olacak olur, adına kader denir” (Kutlu, 2018f, 34). Gerçek hayatta yaşananlar gibi hikâyede anlatılanlar da tesadüf değildir. Yazara göre; hikâye yazılır, basılır, birileri tarafından alınıp okunur, elden ele dolaşır, nihayetinde kitap da insan gibi fânîdir. Bu silsile, düzen ya da döngü İlâhî kudret katında takdir edilmiştir.

Gerek bilgilendirici metin gerekse kurmaca metin, onu oluşturan bütün parçaların ışığında anlamlandırıldığında gerçek değerini alır. Bir metin, diğer tüm anlatımlardan yalıtılmış; onlardan bütünüyle soyutlanmış değildir. Metnin başka metinlerle ilişkisine göre bir değeri ve anlamı vardır (Günay, 2007, 211). Kutlu, deneme türünde kaleme aldığı eserlerinin yanı sıra hikâyelerinde de farklı biçimlerde metinler arası gönderimi kullanır. “Dil, edebiyat veya kültür, inançları kalabalıklara yayarak onları yakıp yıkan bir fırtına hâline getirilebilir veya onlara karanlık gecelerinde yol gösteren bir ışık olabilir” (Kaplan, 2015, 120). İfadesinde ortaya konan edebiyatın gücü, Kutlu'nun hikâyelerinde ve denemelerinde görülen metinler arası gönderimlerde de hissedilir.

Kutlu'nun hikâyeleri, dikkatli okur için Türk kültürüne ait birçok metni bünyesinde barındıran bir hazine gibidir. Metinler arası gönderim, metnin sınırlarını genişletir; metni kurmacanın dışına taşır; metnin anlamını zenginleştirir. Kutlu'nun eserleri metinler arası gönderim bağlamında değerlendirildiğinde kurgu içinde doğrudan ya da sezdirme yoluyla âyet ve hadîslere yer verildiği görülür. “Allâh Teâlâ'nın muradını insanoğluna ‘söz’ (kelâm) aracılığıyla bildirip Kur'an-ı ‘muradının bir ifadesi kıldığı’ günden

itibaren, müminlerin başlıca vazifesi, hiç şüphesiz onu anlamak, anlatmak ve yaşanır kılmak olmuştur” (Cündioğlu, 2016, 12). Kur’ân-ı Kerîm’i anlamak hususunda meal, tefsîr ve sahih hadîs kaynaklarına başvurulur. Kutlu da hikâyelerinde “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir.” (Kutlu, 2012, 138) düşüncesini ya da inancını sezdirir. Kurmaca metinde ana düşüncenin anlatımında âyet ve hadîslere başvurulması, ilâhî sözün anlaşılmasına bir katkı olarak değerlendirilebilir. Kutlu’nun hikâyelerinde de Allâh’a itaat etmek, Allâh için karşılık beklemeden iyilik yapmak, güzel işe aracılık etmenin fazîleti, dünya hayatına karşılık ahiret hayatının üstünlüğü, gerçek mükâfatın Allâh katında olduğu gibi hususların anlatımında ilâhî sözden yararlanılmıştır. Bu bağlamda *Yokuşa Akan Sular*’da Nisâ sûresi (59. âyet), *Yoksulluk İçimizde*’de Âl-i İmran sûresi (92. âyet), *Ya Tahammül Ya Sefer*’de Bakara sûresi (155. âyet), *Beyhude Ömrüm*’de Ankebût sûresi (64. âyet), *Tufandan Önce*’de En’am sûresi (32. âyet), *Sevincini Bulmak*’ta Enfâl sûresi (28. âyet), *Nur*’da İsrâ sûresi (36. ve 85. âyet) yer alır. “Eğer insanoğlunun iki vâdî dolusu altını olsa üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun gözünü ancak toprak doyurur...” (Kutlu, 2017f, 65) hadîsi ise kanaat değerinin anlatımında kullanılan metinler arası gönderimdir.

Kutlu’nun düşünce biçimi ve eserlerinin içerik yönü değerlendirilirken çoğu zaman Nurettin Topçu’nun ismi zikredilir. Kutlu’nun ahlâk anlayışı ve eğitim-öğretime yaklaşımı, Topçu’nun düşüncesi ile paralellik gösterir. Topçu; insanlığın ruh yapısında iyilik, adalet ve merhamet gibi ebedî ve evrensel ilkelerin bulunduğunu; bu ilkelerin varlığına dayanan ahlâkın da dine bağlılığını tanımak lazım geldiğini; din ile ahlâkın hem doğuşları hem de çevrildikleri gaye bakımından birbirleriyle bağıntılı olduğunu belirtir (Topçu, 2018, 31). Bu düşünce, Kutlu’nun eserlerinde işlediği ahlâkî düşünce ile örtüşür. Kutlu’nun eserlerinde ‘ahlâk’ kendi başına bağımsız bir olgu değildir, İslâm dîni ile temellendirilmiştir. Nurettin Topçu’nun “Bizim hareketimiz, mesuliyet hareketidir: Davamız hayata uymak değil, hayatımızı Hakk’a uydurmaktır...” (Kutlu, 2019c, 32) ifadelerinde belirttiği düstur, İslâm inancına dayanır. “Hayatımızı Hakk’a uydurmak” düşüncesi, yazara göre gerçek ve kurmaca dünyada insanları gerçek mutluluğa kavuşturacak olan inanç sisteminin bir parçasıdır. Bu bakımdan hikâyelerdeki ahlâka dair kanıt niteliğindeki örnekler, âyetlere ve hadîslere dayandırılmıştır.

Hikâyelerde doğrudan ya da sezdirme yoluyla Türk edebiyatında kendi alanlarında öncü sayılan Yûnus Emre, Mehmet Âkif Ersoy, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Haşim, Yahya Kemal Beyatlı, Kınalızâde Ali, Fuzûlî, Ruhsatî, Hacı Bayrâm-ı Velî gibi isimlerin eserlerine gönderim vardır. Tasavvuf ve halk şairi Yûnus Emre, Anadolu’da Türkçe şiirin öncüsü kabul edilir. “Bir dil ile edebiyat yapılmıyorsa, hikâyeye anlatılmıyor ve hele şiir yazılmıyorsa, o dilin yüksek bir kültür dili olduğu söylenemez... Türkiye Türkçesi, Asya’dan taşıdığı İslâm medeniyeti içerisinde geliştirdiği entelektüel birikimle Yûnus Emre’den beri eserler vererek rûştünü ispat etmiş” (Develi, 2012, 93). Farsçadan Türkçeye geçiş devrinin şairi olan Yûnus Emre; Türklerin yaşayışını, inancını, değerlerini halk diliyle şiirlerine aktarmıştır (Gölpınarlı, 2019). Kutlu’nun

dünyaya bakışı, hikâyelerine yansıttığı öz, Yûnus Emre'nin şiirlerine yansıttığı dünyadan farklı değildir. Necip Tosun'a göre Mustafa Kutlu; "İyilik, güzellik, merhamet peşinde bir öykü dünyası yaratırken, hakikati en duru, en yalın, en sade hâliyle öyküde görünür kılmaya çalışmıştır. Dünyayı güzelleştirmek için iyilikleri yaygınlaştırmaya çalışan derviş hikâyecidir o" (Tosun, 2018, 22). Dünyayı güzelleştirmek için hikâyelerinin anlatımını araç olarak kullanan Kutlu, inandığı hakikati hikâyelerine yansıtırken Yûnus Emre'nin şiirlerinden yararlanır. *Hüzün ve Tesadüfte* "Şol cennetin ırmakları / Akar Allah deyu deyu..." (Kutlu, 2013a, 60); *Bu Böyledir*'de "Beni bir ovada buldular / Kolum kanadım kırdılar" (Kutlu, 2018b, 40); *Menekşeli Mektup*'ta "Bir kez gönül yıktın ise / Bu kıldığın namaz değil" (Kutlu, 2018d); *Nur*'da "Canlar canını buldum mu canım yağma olsun / Assı ziyandan geçtim dükkânım yağma olsun / Ben benliğimden geçtim gözüm hicabın açtım / Dost vaslına eriştim gümanım yağma olsun" (Kutlu, 2017e, 113); *Fırtınayı Kucaklamak* deneme kitabında ise *ünsiyet* ve *sevgi* kavramlarını tanımlayan yazar, *pîrimiz* olarak nitelendirdiği Yûnus Emre'nin herkesi kucaklayan sevgi, saygı, birlik, beraberlik anlayışını yansıtan şu şiirini aktarır: "Gelin tanış olalım / İşi kolay kılalım / Sevelim sevillelim / Dünya kimseye kalmaz" (Kutlu, 2019a, 76).

Ya Tahammül Ya Sefer'de Kutlu, *Safahat*'ta anlatılan Âsım'ın nesline vurgu yapar. Hikâye kişisi İlhan'ın babası Âsım Bey, Mehmet Âkif'in anlattığı Âsım'ın tam tersi kişiliğe sahiptir. O, biraz daha içip çakırkeyif olmak için oğlunun bir süre daha eve gelmesini istemeyen bir baba profili sergiler. Âsım Bey'in ruh hâli çözümlenirken Mehmet Âkif Ersoy'un "Artık gidiyor: Hakk'a varan bir yolu tutmuş" (Kutlu, 2019c, 32). sözlerine yer verilir. Hikâyede Hakk'a varan yol ile Hakk'tan ayrılan yol, bir baba ile oğul örneğiyle somutlaştırılmıştır.

Arkakapak Yazıları'ndaki "Cuma" adlı kısa hikâyede henüz hiç tıraş olmamış bir çocuğun yağmur altında aşk ve heyecan içinde cuma namazı kılmasından bahsedilir. Yazar, bu kısa hikâyeyi Mehmet Âkif Ersoy'un "Karanlıklar, ışıklar, gölgeler sussun ki: Allah'ım / Bütün dünyayı inletsin benim secdem, benim âhım..." (Kutlu, 2018a, 33) sözleriyle bütünleştirir. Küçük çocuk, ağzına kadar dolu bir câmide büyüklerinin hareketlerini tekrarlayarak namaz kılar; câminin kubbesindeki yazıları, tezhipleri incelerken "Gaflet mümine yaraşmaz." konulu hutbeyi dinler; bütün masumiyetiyle zaman zaman gözlerini kapayarak hayalleri için Yaradan'a yalvarır. Küçük çocuğun namaz kılma sürecindeki hâl dili, kurmaca dünyadaki diğer kişiler için ve gerçek dünyada okur için örnek değerindedir. Kutlu, hikâyesinde oluşturduğu çocuk tasviri ile yetişkin ve çocuk okurlarına dînî değerlere dayalı bir davranış örneği sunar.

Hikâyelerin söz varlığı değerlendirildiğinde dînî inanca dayalı kelime, kelime grupları ve cümleler dikkat çeker. *Sır*'da "fütâhat, tövbe istiğfar" (Kutlu, 2018g, 22, 73), *Ya Tahammül Ya Sefer*'de "eşref-i mahlûkat" (Kutlu, 2019c, 84), *Tufandan Önce*'de "sadaka-i câriye" (Kutlu, 2017f, 16), *Huzursuz Bacak*'ta "Gayret bizden, tevfik Allah'tan." (Kutlu, 2018c,125), *Hesap Günü*'nde "dil ile ikrar, kalp ile tasdik." (Kutlu, 2016a, 80) bunlara örnek verilebilir. Hikâyeler bu yönleriyle derin yapıda İslâm inancına dayalı anlamlar sunar.

Değerler

Değerler, bireyi ve sosyal hayatı düzenleyen; dine, ahlâka, kültüre, gelenek ve göreneklere dayanan olgulardır. Bu olgular, doğrudan ya da dolaylı olarak davranışları biçimlendirir; davranışlara yön verir. “Toplumsal değerler, günlük hayatı belirleyen ve hatta organize eden değerlerdir. Aile yaşamından hukuk ve siyasal sisteme kadar genişleyen bir manevra alanına sahiptir” (Kaymakcan, vd. 2004, 620). Değerler, toplumun benimsediği ideal insan modelinin çizilmesinde de etkilidir (Yeşilbaş 2019). Değerlerin öğretilmesinde somut davranış örnekleri önemlidir. Kutlu'nun hikâyeleri, değerler bağlamında zengin içeriğe sahiptir. Yapılan bir araştırmada Kutlu'nun 2001-2016 yılları arasında yayımlanan hikâye kitaplarında 32 değer 733 kere tekrarlandığı tespit edilmiştir (Tunagür ve Kardaş, 2017). Değirmenci'ye göre Mustafa Kutlu hikâyeciliği denildiğinde akıllara din, tabiat, adalet, merhamet ve dostluk gibi kavramlar gelir; fakat onun hikâyeciliğini karşılayan ilk kelime *ahlâktır* (Değirmenci, 2020, 94). *Yokuşa Akan Sular*'da kanaat, çalışma, inanç, misafirperverlik ve ikram; *Arkakapak Yazıları*'nda kanaat, yardımlaşma, paylaşma, çalışma, merhamet, sevgi, dayanışma ve tabiat; *Hüzün ve Tesadüfte*; kanaat, yardımseverlik, çalışma, merhamet, sevgi, şükretmek; *Rüzgârlı Pazar*'da kanaat, inanç, merhamet, dayanışma, ikram, sevgi, aile ve şükretmek; *Uzun Hikâye*'de yardımlaşma, kanaat, çalışma, merhamet, sevgi, dayanışma, misafirperverlik, ikram ve aile; *Mavi Kuş*'ta ahenk/düzen, çalışma, zanaat, yardımlaşma, merhamet, misafirperverlik, sevgi, dayanışma ve aile; *Hayat Güzeldir*'de sevgi, yardımlaşma, kanaat, çalışma, zanaat, merhamet, yardımlaşma, dayanışma ve şükretmek; *Sevincini Bulmak*'ta dayanışma, aile, inanç, sevgi, yardımlaşma, merhamet, kanaat, ikram ve sadakat vb. değerlerin işlendiği görülür. Bu değerleri hikâyelerden pasajlarla örneklendirmek mümkündür.

Arkakapak Yazıları hikâye kitabında “Cevat” adlı hikâyede Kapalıçarşı'da çalışan küçük esnaflardan bahsedilir. Bu esnaflardan biri olan Cevat, babası öldükten sonra komşularının yardımıyla hayata tutunur. O, hikâyede mescidin eski kilimlerini onaran, mescidin avlusundaki şadırvanın etrafına çiçekler diken, çalışkan bir kişi olarak betimlenir. Toplumsal düzenin sağlanmasında bireyin dînî, ahlâkî, kültürel ve evrensel değerleri davranışa dönüştürmesi ile birlikte diğer insanlarla dayanışma içinde yaşamını sürdürebilmesi de önemlidir. “Cevat” hikâyesi, değerlerin hem bireysel hem de toplumsal yönüne işaret eden bir örnektir.

Rüzgârlı Pazar hikâyesinde temel değerler, yoksul insanlar üzerinden anlatılır. Günlerinin çoğunu pazarda geçiren şapkacı, çiçekçi, baloncu, simitçi, kestaneci ve kâğıt helvacı gibi satıcılar birbirleriyle dayanışma içinde hayata tutunurlar. Yazar, hikâye kişilerini zorlukları el birliğiyle aşan ve bu süreçte mutlu olabilen insanlar olarak tanıtır. Rüzgârlı Pazar sakinlerinden görme

engeli olan Cesur, görme engeli olan Nimet'e okuma-yazmayı öğretir. Bu iki genç, pazarıcı arkadaşlarının yardımlarıyla evlenirler (Kutlu, 2018e).

Rüzgârlı Pazar hikâyesi “*Bu rüzgâr neyin nesi?*” sorusuyla başlar; biçim olarak zeytine benzetilen iğdenin anlatımıyla devam eder ve “*Masal bitti*” cümlesiyle sonlanır. Son bölümde Duran, yaşadıklarının bir sonucu olarak artık büyüdüğünü anlar. Yaşadığı zorluklar onun büyümesine, olgunlaşmasına bir vesiledir. Hikâyedeki kişilerin yaşadıkları zorluklar karşısında gösterdikleri tutum ve davranışları, yazarın bu durumu anlatış biçimi önemlidir. Rüzgârlı Pazar penceresinden yansıtılan hayatın anlatımında iyimser üslûp hâkimdir.

Uzun Hikâye; ailede sevgi, saygı, dayanışma, sadakat, güven, hoşgörü, fedakârlık, samimiyet gibi değerleri yansıtması bakımından önemlidir. Kutlu'nun bütün hikâyelerinde küçük şeylerle mutlu olabilen iyi insanlar vardır. Yıldız'a göre Kutlu, “*iyilerin hikâyecisi*”dir (Yıldız, 2019, 177). Ali ile Münire de mütevazı dünyalarında büyük mutlulukları yakalayabilen bu hikâye kişilerindedir. Onlar, istasyon şefinin yardımıyla eski bir vagonu yuvaya çevirerek burada mutlu olmayı başarırlar. Yuva kavramı Ali, Münire ve oğulları için içinde yaşadıkları bir yapıdan/konuttan ibaret değildir; onlar için yuva, sevdikleri insanlarla birlikte oldukları mekândır. Anlatıcı (Ali ve Münire'nin oğlu), vagondan dönüştürülen yuvayı masal kulübesine benzetir. Vagon kulübesinden dönüştürülen mütevazı evin mutlu çehresine Münire'nin ölümüyle birlikte hüznün eklenir. Bu bölümde, anlatı kişileri üzerinde isyandan uzak hüznün hâkimdir.

Beni kucaklayarak vagonun tek penceresinin önündeki sedire götürdü. Aşağılarda ırmak sessiz sedasız akıyor, kar taneleri ağır ağır dökülüyordu. Soğuktan vagonun içi. Babam bir kolu ile sardı beni. Başımı, saçlarımı öptü, kokladı. Sonra mızıkayla bir şeyler çalmaya başladı. Ne güzel, ne acıklı, ne tatlı çalıyordu. Birlikte ağladık. Babamı ilk kez ağlıyorken görmüştüm (Kutlu, 2013b, 30).

Yazar; Ali'nin üzüntüsünü, küçük çocuğun annesizliğini ilk öğrenişini, vagon evi saran hüznü, anlatı kişilerini ve mekânı betimleyerek anlatır. Ali ve oğlu için Münire'nin ölümü, hayatlarının dönüm noktasıdır. Hikâyenin seyrini değiştirecek olan bu önemli olayda anlatı kişilerinin duyguları, sözsüz olarak okura aktarılır. Mekânın sessizliği, baba ve oğulun gözyaşları, Münire'nin ölümüyle birlikte hikâyeyi saran hüznün ve vagon evin masalının bittiğinin resmidir. Münire'nin ölümünden sonra anlatıcı (Ali ile Münire'nin oğlu) “*Dedim ya, ben o zaman on altı yaşındaydım.*” (Kutlu, 2013b, 31) sözleriyle öyküsünün başına döner. Masal olarak nitelendirilen bu üç kişilik dünyanın bozulmasına neden olan ölüm, *Ya Tahammül Ya Sefer* hikâyesinde geçen “*Kısa süren hafif bir yer sarsıntısı gibi gelip geçti ölüm.*” (Kutlu, 2019c, 110) sözleriyle bütünleştirilebilir.

Hayat Güzeldir adlı eserde yer alan yirmi bir kısa hikâye, değerleri yansıtması bakımından dikkat çekicidir. “*Rüzgârın Oğlu*” hikâyesinde çalışkanlık, sabır, kanaat, dayanışma ve sorumluluk bilinci küçük Süleyman'ın

davranışlarında anlam bulur. “Süleyman’ın yüreği cız etti. Ah bu yaşlarda bir kez olsun bisiklete binemeyen fukara çocukları. Süleyman’ın yaşı küçük ama akli büyük. Ne yazık ki elden bir şey gelmiyor. Baba topal, ana hasta, abla nişanlı, oğlan küçük. Elinde bir alüminyum simit tepsisi, cebinde o günün hasılatı. Götürüp anasına verecek.” (Kutlu, 2017b, 97). “Şafak Pembesi” hikâyesinde Saliha Kadın’ın oğlunun çalışıp annesine para göndermesi (Kutlu, 2017b, 72) yine bir sorumluluk örneğidir. “Paramın Yüğü” hikâyesinde fakirlere dağıtılmak üzere Âdil Efendi’ye yüklü para verilir. Âdil Efendi sorumluluğunu hakkıyla yerine getirememekten korkar (Kutlu, 2017b, 43). *Sevinç* hikâyesinde sezdirilen değerler ise simit satan iki küçük çocuğun diyalogunda somutlaşır (Kutlu, 2017b, 7-9). İki küçük çocuğun simit satmaları, yiyeceklerini seçerken ve bölüşürken adaletli davranışları, simitlerinin bir parçasını güvercinlerle paylaşmaları, ahlâkî davranış düzeyinde birçok değeri örneklendirir.

Yazar, hikâyelerinin değerler yönünü öğüt verici ifadelerle değil estetik bir üslupla ve somut yaşantı örnekleriyle okura sunar. “Karpuz” hikâyesinde Cemal ve Selim’in tutum ve davranışları da çocuklara ve yetişkinlere örnek oluşturabilecek niteliktedir. Kutlu, anlatı kişilerinin davranışlarıyla değerleri somut olarak göstermenin yanı sıra değerlerin dayandığı kaynağa da işaret eder. Hikâyede sanat ve zanaatın birbirinden ayrılması; sanatçının yüce, erişilmez bir mevkiye çıkarılması eleştirilir. Yazara göre üstünlük ancak takva ile ilişkilendirilmelidir. “İlla bir ayırım yapılması gerekiyorsa onu Cenâb-ı Hak kitabında bildirmiş. Ulu olan ancak takva sahibi olandır. İster vezir, ister şair, isterse çömlekçi olsun. Dâhilik abartıdır. Tevazu asıldır” (Kutlu, 2017b, 133). Nitekim Hucurât Sûresi 13. âyette Allâh katından yüksek mertebe sahibi olan kullar, *O’na karşı gelmekten en çok sakınanlardır*.² Kutlu’ nun hikâyelerinde farklı mesleklerde ve farklı gelir düzeyinde anlatı kişileri vardır. Yazar, bu kişilere maddi durumları ya da sosyal statülerine göre değil İslâm inancı ile müteşekkil ahlâkî davranış düzeyinde değer vermiş ve âyette de belirtilen ölçü ile tasvir etmiştir.

Mavi Kuş, Kutlu’nun tek bir konu üzerine derinleşen hikâyelerindendir. Eserde Şirinyurt kasabasından tren istasyonuna yetişmek için Mavi Kuş otobüsüyle yolculuk yapan birbirinden farklı kişilerin öyküleri anlatılarak ana konu çerçevesinde küçük hikâyeler kurgulanmıştır. Yolculuk sürecinde yaşananlar sinema senaryosu, yolcular ise sinema oyuncularındır. Bu durum, hikâyenin sonunda yönetmenin “Stop!” sesiyle anlaşılır. Ana hikâyenin ve yolcuların öykülerinin derin yapısında farklı değerlere işaret edilir. Kurmacanın gerçekliğinde yaşanan her şeyin bir oyundan ibaret olması; bu oyunun ise ancak sona gelindiğinde açıklanması, *Beyhude Ömrüm*’de yer alan “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir” (Kutlu, 2012, 138). inancının/düşüncesinin hikâyeye yansıtılmasıdır. Muhtevası âyete dayanan bu inanç/düşünce, Kur’ân-ı Kerîm’de farklı sûrelerde (Ankebût sûresi 64. âyet,

²“Şüphe yok ki, sizin ind-i llâhîde en mükerrem olanınız, en ziyâde muttaki olanınızdır.” Ayrıntılı bilgi için bk.: <https://www.kuranvemeali.com/hucurat-suresi/13-ayeti-meali> [E.T.:02.08.2023]

En'âm sûresi 32. âyet, Muhammed sûresi 36. âyet, Hadid sûresi 20. âyet) geçmektedir.

Mavi Kuş'ta hikâyenin ana konusu çerçevesinde şoför ve yolcuların (Kenan, Seyfi, Âdil Usta, Nazım Efendi, Doktor Yahya, Erol, Bayram, Avcı Bilal, Hancı Hasan) geçmiş yaşamlarına dair kısa öyküleri de anlatılır. Bu öykülerden bir tanesi, ancak kocasının sırtında otobüse binebilen hasta bir kadına ve ailesine aittir.

Hikâyede; hasta kadının eşi ve çocukları üzülmeyin diye çektiği ıstırabı saklamaya çalışması; hastalık sebebiyle evlerinden uzaklaşan anne ve babanın çocuklarını dedelerine emanet etmeleri; hastalıktan dolayı yürüyemeyen kadını kocasının sırtında taşıması; kadın ve çocukların ayrılırken feryat etmeden sessizce ağlamaları; sevgi, sabır, merhamet, sorumluluk gibi değerleri örneklendirir. Kutlu hikâyelerinde yokluğu, yoksulluğu, hastalığı ve ölümü çok sesli anlatmaz. *Beyhude Ömrüm*'de Yadigâr'ın ölümü, *Uzun Hikâye*'de Münire'nin ölümü, *Nur*'da Nur'un ölümü, *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı*'nda Tahir Sami Bey'in ölümü ve *Mavi Kuş*'ta hasta kadının ölümü feryat ifadeleri kullanılmadan anlatılır. "Kadın ağır ağır kapanan gözleriyle doktora son bir kez bakıyor. Memnun, mütebessim, doktorun dediği gibi 'iyi olacağına' inanmış" (Kutlu, 2018ç, 142). Hikâyelerdeki ölüm hadiselerinden kaynaklı üzüntünün anlatımında sükûnet hâkimdir. Bu davranış, İslâm inancına dayanan tevekkül (teslimiyet) anlayışıyla ilişkilendirilebilir.

Toplumsal yapı içinde insan, sağlıklı bir şekilde yaşamını sürdürebilmek için diğer insanların varlığına ihtiyaç duyar. Bu durum, insanlar arasında yardımlaşmayı da gerekli kılar. Mustafa Kutlu'nun bütün hikâyelerinde yardımlaşmaya dayalı somut yaşantı örneklerini görmek mümkündür. *Beyhude Ömrüm*'de Gülpaşa Çavuş, ecel döşeginde Yadigâr'ı Berber Hacı'ya emanet eder (Kutlu, 2012, 28). *Rüzgârlı Pazar*'da Nimet ile Cesur, Rüzgârlı Pazar satıcılarının yardımlarıyla evlenirler (Kutlu, 2018e, 176). *Menekşeli Mektup*'ta Müflis Müteahhit İhsan, Kadir Usta'ya karşılıksız para verir (Kutlu, 2018d, 133-134). *Zafer Yahut Hiç*'te Doktor Ferit, hastalara bakabilmek için onların evlerine kadar gider (Kutlu, 2018i, 171-172). *Hayat Güzeldir*'de Kadir Usta, Sırrı'yı yanına alarak ona sanat öğretir ve onu yetiştirir (Kutlu, 2017b, 84-85). *Nur*'da Selim'in babası öldükten sonra onlara Salim Usta yardım eder (Kutlu, 2017e, 15). *Tirende Bir Keman*'da Kenan öldüğünde oğlu Sadullah'a Gani Bey sahip çıkar (Kutlu, 2018h, 110). *İyiler Ölmez*'de dört yardımsever kişi, hasta ve hasta yakınları için bir misafirhane yaparlar (Kutlu, 2017c, 97-99).

Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı'nda Süleyman Ağa, oğlu Tahir'i zanaat öğretsin diye Nişan Usta'nın yanına götürür. Nişan Usta, Tahir'e sadece zanaat öğretmez; onun kalacağı yerden her gün yiyeceği yemeğe kadar bütün ihtiyaçlarını düşünür; Tahir'i birçok bakımdan hayata hazırlar. Hikâye, yardımlaşma değeri ile birlikte ustanın çırak üzerindeki sorumlulukları bağlamında da ayrıca değerlendirilebilir. Nişan Usta'nın Tahir'e olan yaklaşımı, iş öğretmekle sınırlı değildir. Anne ve babasından öğreneceği birçok şeyi Tahir,

çıraklığı sürecinde ustasından öğrenir. Nişan Usta'nın Tahir'e yaklaşımı onun yardımsever bir kişi olduğunun somut göstergesidir. Kutlu'nun hikâyelerinde işlediği iyilik yapmak, yardım etmek ve adalet gibi değerler, insanların (Müslümanların) sorumlulukları arasındadır. *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı* hikâyesinde Nişan Usta sorumluluklarının bilincinde olan bir kişiyi örneklendirir.

Mustafa Kutlu, yokluğu ve yoksul insanları; yardımlaşma, dayanışma ve kanaat değerleriyle bütünleştirerek anlatır. Hikâyelerdeki yoksul insanlar, yoksullukları sebebiyle isyan etmezler; yokluk ya da yoksulluk çaresizlik olarak nitelendirilmez. *Huzursuz Bacak* hikâyesinde; *Fırtınayı Kucaklamak*, *Kalbin Sesi* ve *Akıntıya Karşı* deneme kitaplarında "kanaat ekonomisi" anlayışına dikkat çekilir. Kutlu'ya göre insana yakışan tarım toplumdur; tarım toplumunun ekonomisi ise *kanaat ekonomisidir* (Kutlu, 2019a, 106). *Huzursuz Bacak* hikâyesinde Ömer Faruk, yurt dışında eğitimini tamamlar ve memleketine geri döner. İş arama sürecinde yaşadıkları ona "*Kanaat Ekonomisi*" adlı bir kitap yazmayı düşündürür (Kutlu, 2018c, 163). Hikâyede mutluluk ve huzur, maddi dünyadan uzak; doğaya ve doğal yaşama yakın olarak betimlenir.

Yazara göre kanaat; yokluğun, yoksulluğun çözümünün anahtarıdır. İslâm ahlâkında kanaat, tükenmez bir hazinedir (Kutlu, 2019b, 103). *Akıntıya Karşı* deneme kitabında "kanaat" anlayışının gerekliliği, geçmiş ve şimdiki zamanda zengin, fakir ve asalet kavramlarının yüklendiği anlamlar karşılaştırılarak açıklanır. Kutlu, deneme kitaplarına yansıttığı düşüncelerini - olmasını istediği dünyayı- hikâyelerinde kurgulayarak okura sezdirir. "Bizim hikâyemiz" in öngördüğü hayat, elbette "kanaat" kavramından doğacaktır." (Kutlu, 2021, 19) ifadesi yazarın hayalini kurduğu dünyayı işaret eder. *Sevincini Bulmak* hikâyesinde Oya'nın Taşoluk köyüne yerleşerek hayatını Müslüman saatine göre düzenleme kararı ise Kutlu'nun öngördüğü hayatın zaman bakımından tasarruf biçimini gösterir. Eserlerde tespit edilen "*kanaat ekonomisi*" ve "*Müslüman saati*" gibi kavramlar, İslâm inancına dayalı dünya hayatını düzenleyen ölçülerdir.

Nur hikâyesinde sosyal yardım vakfında görev alan anlatı kişisi (Nur), vakıftaki görevi sürecinde gördüğü tablolar vesilesiyle İslâm dininin ruhunu anlar. "Anladı ki İslâm ferdi bir şey değil, bir cemaatin selameti veya sefaleti. Kendini düşündüğün kadar komşunu, din kardeşini de düşüneceksin. Hatta dünyanın neresinde olursa olsun zulme uğrayan, acı çeken Müslümanları. Sudan'da iken o iri gözlü çocukların yüzünde bu çaresizliği görmüştü. Ama şimdi onları daha iyi anlıyordu. / İslâm bir mesuliyet hareketi. İrade meselesini daha derinden kavradı sanki" (Kutlu, 2017e, 135-136). İrade, insanın bilerek ve isteyerek davranma yetisine denir. İnsan toplum içinde yalnız kendi istekleri doğrultusunda yaşama hakkına sahip değildir (Topçu, 2018³). Nur da toplum

³ Nurettin Topçu; *Ahlâk* adlı kitabında irade, hürriyet, ahlâk, değerler, sorumluluk ve sosyal yaşam gibi konuları çok yönlü açıklamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Topçu, 2018, 58, 112.

içinde sorumluluklarını bilen ve bu doğrultuda yaşamını sürdürmeye çalışan bir kişi olarak nitelendirilebilir.

İnsanın iradesinin gerektirdikleri ve toplum içinde diğer insanlara karşı sorumlulukları, Kur'ân-ı Kerîm'de açıklanır. "Zekât" Kur'ân-ı Kerîm'de Bakara, Nisâ, Enfâl, Tevbe ve İbrahim sûresinde anlatılmıştır. İslâm'ın şartlarından olan zekât; toplumu kalkınma, dayanışma, birlik ve beraberlik bakımından düzenleyen dînî vecîbelerdendir. *Huzursuz Bacak'ta* "Hâlâ zenginlerin servetinden fakirlerin hakkını nasıl alabiliriz, bunun formülünü arıyorum" (Kutlu, 2018c, 95). ifadesinde zekât vermek vecîbesine işaret edilir. Yazarın düşüncesinde zenginın sahip olduğu servet üzerinde fakirin hakkı vardır. Bu hak, İslâm inancında zekât ile tanzim edilir.

Beşerî Unsurlar

Mustafa Kutlu'nun hikâyeleri, toplumsal özellikleri yansıtma bakımından zengin içeriğe sahiptir. Yazar, bütün hikâyecilik hayatı boyunca "yerlilik bağlamından" ayrılmamıştır (Kumsar, 2016, 114). O, Anadolu insanının yaşantısını dışarıdan gözlemleyen bir kişi olarak değil, bu yaşantıyı Anadolu'nun içinden biri olarak ele alır. Yazar, bu durumu deneme kitabı *Akıntıya Karşı'da* şöyle açıklar: "Elli yıllık yazı hayatımda belki de tek bir meseleye odaklanmışım. O da Türkiye'de 'toplumsal değişim'. Bir bilim adamı, bir akademisyen değilim; ama 'kendi insanımızı' iyi tanırım; ömrüm kitaplardan ziyade onların arasında geçti" (Kutlu, 2021, 46). Kutlu, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Romana Dair" yazısında belirttiği -roman yazmak için Anadolu'ya gidip köylerde dolaşarak köylü ve halk psikolojini tetkik etmek isteyen- yazarlardan değildir (Tanpınar, 2016, 50-55). Erzincan'ın Ilıç ilçesine bağlı Kuruçay nahiyesinde dünyaya gelen yazar, babasının mesleği dolayısıyla Anadolu'nun farklı şehirlerinde yaşamıştır. Anadolu'nun yaşantı ve kültür zenginliği, Kutlu'nun edebî kişiliğinin de temelini oluşturmuştur.

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde zengin bir şahıs kadrosu dikkat çeker. *Uzun Hikâye'de* Bulgar muhaciri Ali; *Zafer Yahut Hiç'te* yetiştirme yurdunda büyüyen Öğretmen Oya, anne ve babasını trafik kazasında kaybeden Doktor Ferit, eşinden ayrıldıktan sonra oğlu Kerem'le yaşayan Komiser Bulut, Belediye Başkanı Samet Görmüş; *Huzursuz Bacak'ta* yurt dışında eğitimini tamamlayarak memleketine dönen Ömer Faruk; *Sevincini Bulmak'ta* Edebiyat Öğretmeni Suna ve Doktor Ali; *Tirende Bir Keman'da* keman sanatçısı Sadullah; *Rüzgârlı Pazar'da* baloncu Duran, çiçekçi Cemile, hurdacı Bilal, Doktor ve Rüzgârlı Pazar'ın tek kör satıcısı Nimet; *Tufandan Önce'de* Belediye Başkanı Şemsettin Bilen, İdris Güzel, Kaymakam Çetin; *Mavi Kuş'ta* şoför Deli Kenan ve muavin Seyfi; *Beyhude Ömrüm'de* Yedigâr; toplumun farklı kesimlerini temsil eden kişilerdir. Bu kişilerin anlatı içindeki yaşantılarının anlaşılması, anlatı zamanındaki toplumsal yapı ve toplumsal statü kavramının aldığı değerin bilinmesiyle mümkün olacaktır.

Kutlu'nun hikâyelerinde doğal-yapay, köy-kent, köylü-kentli, özünden kopmuş-özüne bağlı ya da özüne geri dönen insan profili çizilir. Hikâyelerde

doğal yaşam ve geleneğe bağlılık önemsenir. Yazarın ideal dünyasında insanlar; dînî, ahlâkî, kültürel ve geleneksel değerlerle birbirlerine bağlıdır. Sanayileşmenin ardından gelen modernleşme sürecinde insanların bu değerlerden uzaklaşması temel sorundur. “Modernleşmeyle birlikte toplumsal değişimin ve yozlaşmanın etkisinde olan kentli insan, para odaklı bir hayat sürmektedir. Geleneksel kodlar, para unsurunun hâkim olduğu insan zihninde zamanla kaybolmaktadır” (Koçak Işık, 2019, 145). *Kapıları Açmak*'ta köyüne döndükten sonra bez bebek yaparak geçimini sağlamaya çalışan Zehra'nın yaşadıkları; *Chefte* bitmek tükenmek bilmeyen ihtiyaçları sebebiyle parayı hayatlarının merkezine koyan Hüseyin Hüsnü Şen ailesinin parçalanması; *Yokuşa Akan Sular*'da on yedi senelik ömründe betona bir ya da iki gün basan, çalışmak için köyünden çıktığında nereye gittiğini bilemeyen Cevher Bican'ın değişimi, modernleşme ile ortaya çıkan yozlaşmanın hikâyelere yansımalarıdır. Bu durum, aynı zamanda hikâye zamanının sosyolojik yapısını da göstermektedir.

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde kurgu içinde doğrudan ya da satır aralarında tarihî dönemlere, tarihî olaylara, Türk tarihi ve edebiyatındaki önemli kişilere gönderimler vardır. Yazar, *Nur* ve *Sevincini Bulmak* hikâyelerinde başörtüsü sorununa dikkat çeker. Nur'un babası İskender, kızının dindar bir kimlik edindiğini anlar ve başına bir şey gelmesinden endişelenir. Endişesi, kızının okulundan uzaklaştırılmasıdır (Kutlu, 2017e, 75). *Sevincini Bulmak* hikâyesinde yakın tarihteki bir zulümden, başörtüsü takan kızların eğitim haklarının ellerinden alınmasından, bazılarının ise okumak için yurt dışına gittiklerinden bahsedilir. “O yıllar, Türk maarif tarihine bir kara leke olarak kaydedildi. Sadece eğitimde değil, tüm kamusal alanda, hastanelerden ordu evlerine, basından siyasete, iş dünyasından dînî alana kadar memleketin üzerini bir kara duman kapladı. Mesleğini kaybedenin haddi hesabı yoktu” (Kutlu, 2018f, 110). Hikâyelerde yer alan bu olay ya da durumlar, yakın Türk tarihinde yaşanmış gerçeklerin kurguya yansıtılmasıdır.

Tarla Kuşunun Sesi hikâyesinde Osmanlı'nın son dönemleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve yapılan inkılaplarla birlikte değişen düzen vardır. Molla Murat, torunu Hamit ve onun da torunlarına kadar uzanan yaşamları anlatılırken Sarıkamış Felaketi, Sevr Antlaşması, Millî Mücadele, Atatürk'ün Samsun'a çıkması, Sivas Kongresi, Şapka Kanunu, Kılık Kıyafet Kanunu, Harf İnkılabı, Tevhid-i Tedrisat Kanunu gibi tarihî olaylara yer verilir. Önemli gün ve olaylarla iç içe anlatılan kurgunun derin ve yüzey yapısının anlaşılması için kurguda geçen tarihî dönemin de bilinmesi gerekir.

Tarla Kuşunun Sesi hikâyesinin birinci kısmı on üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler, bir hikâyenin parçalarını oluşturmakla birlikte tek olarak okuduklarında da anlam bütünlüğü içermektedir. Kutlu'nun *Sır*, *Yokuşa Akan Sular*, *Yoksulluk İçimizde*, *Bu Böyledir* ve *Ya Tahammül Ya Sefer* adlı hikâyelerinde de görülen bu özellik, *Dede Korkut Kitabı*'yla benzerlik gösterir. Ergin, Dede Korkut hikâyelerinin bu yönünü şöyle açıklar: “Dede Korkut hikâyelerinin görülüyor ki, her biri tek başına bağımsız ve tamam bir hikâye

olarak karşımıza çıkmakta, fakat hepsi birden ayrıca büyük bir bütün teşkil etmektedir” (Ergin, 2014, 23). Tespit edilen bu özellik, yazarın hikâye anlatma biçimiyle de geleneğe bağlılığını gösterir. Kutlu'nun öykü geleneğimizin anlatım imkânlarından yararlanması, halk öykücülüğünden beslenmesi ona Türk edebiyatında ayrı bir yer kazandırır (Karaca, 2008, 412). Dolayısıyla Kutlu'nun hikâyelerinin değerlendirilmesinde *Dede Korkut Kitabı* gibi Türk edebiyatında önemli sayılan eserlerin muhtevalarıyla birlikte biçimsel özelliklerinin de ele alınması gerekir.

Kutlu'nun; *Uzun Hikâye, Tufandan Önce, Kapıları Açmak, Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı, Hayat Güzeldir, Sıradışı Bir Ödül Töreni, Nur, İyiler Ölmez ve Tarla Kuşunun Sesi* hikâyelerinde sanat ve zanaat arasında kurulan ilişki öne çıkarılır. *Uzun Hikâye*'de Osman, atalarından miras aldığı minyatür sanatını resimlerinde yaşatır. Hikâyede, minyatürde yer alan manzaralar ile dîvân edebiyatı mazmunları arasındaki bağlantılar, “Her unsur bir tasavvufî sembol. Gül sevgiliyi, bülbül âşığı, lâle şarap kadehini, servi doğruluğu temsil ediyor.” (Kutlu, 2013b, 67) gibi cümlelerle ifade edilir. *Tufandan Önce*'de her mesleğin kendisine göre inceliklerinin olduğu lağımçılık mesleği (Kutlu, 2017f, 120-121) üzerinden açıklanır. *Kapıları Açmak*'ta anlatı mekânında (kasabada) yüzyıllardır süregelen fakat anlatı zamanında geçerliliğini kaybetmiş olan dokumacılık mesleğine; tekkelerin minberini, mihrabını, duvarlarını cennet bahçesine çeviren nakkaş ve hattatlara (Kutlu, 2017d, 151) yer verilir. *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı*'nda ince zanaat olarak ciltçilik mesleği anlatılır. Kutlu, el emeğine dayalı meslek alanlarını da önemser. Yazara göre; sanat ve zanaat ayrımı, beyhude bir çabadır (Kutlu, 2016b, 133). Eski Türk toplumu, sanat ve ilimle meşguldür (Kutlu, 2016b, 62). Zanaat bir meslektir, insanı ömür boyu geçindirir (Kutlu, 2016b, 45). *Sıradışı Bir Ödül Töreni*'nde ise günümüz sanat ve edebiyat ödülleri ironize edilerek eleştirilir (Tosun, 2020, 388).

Kutlu'nun geleneğe ve doğal yaşama bağlılığı, hikâyelerindeki mekân tasvirlerinde de görülür. *Mavi Kuş* hikâyesinde evlerin mimari düzeninden bahsedilir. “Evin dış görünüşü sade ve vakurdur. Tezyinat evin içindedir. Oymalar, ahşap bezemeler, göbekli geçmeli tavan süsleri, yüklük ve çiçeklikler hep bu güzelliği hedef alır” (Kutlu, 2018ç, 73). Kutlu'nun bütün hikâyelerinde çiçeklerin özel bir yeri vardır. “Çiçekler, bütün medeniyetlerde olduğu gibi, İslâm medeniyetinde ve bu medeniyetin önemli bir parçası olan Osmanlı-Türk kültüründe de hem somut hem de soyut özellikleriyle dikkat çeken doğal unsurlar arasında yer alırlar” (Bayram, 2007). Hikâyelerde bu doğal zenginliği gösteren gül, lâle, funda, sarmaşık, zerdali, sığırdili, küpe çiçeği, ıtır, fesleğen, karanfil, yarpuz, yonca, çiğdem, kuzukulağı, akasya, gelincik, yaban lâlesi, menekşe, sardunya, papatya, leylâk, zambak, kasımpatı, peygamber çiçeği, küpe çiçeği, kahkaha çiçeği ve horoz ibiği gibi pek çok çiçek adı geçmektedir. Yazar, sadece doğal yaşamın anlatımında değil şehir yaşamının anlatımında da çiçeklere yer vermiştir. Nitekim *Uzun Hikâye*'de vagon evi (Kutlu, 2013b, 8), *Bu Böyledir*'de balkonu (Kutlu, 2018b, 66), *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı*'nda arşiv odasını (Kutlu, 2016b, 20) süsleyen çiçeklerdir.

Sonuç

İnsan; geçmişten günümüze yaşadıklarını, duygu ve düşüncesini anlatma ihtiyacı içinde olmuştur. Bunun yansımalarını farklı sanat dallarında ve ortaya konulan eserlerde somut olarak görmek mümkündür. Yazar, dış dünyadan/toplumdan aldıklarını kendi duygu ve düşünce süzgecinden geçirerek bir eser oluşturur. Aynı eser, okur tarafından eserin oluşum sürecindeki etkenler ve okurun duygu ve düşünce dünyası çerçevesinde anlamlandırılır. Dolayısıyla bir eserin yorumlanmasında yazarın dünya görüşü, yaşadığı çevre ve dönem koşulları dikkate alınmalıdır.

Mustafa Kutlu'nun hikâyeleri, toplumu çok yönlü yansıtan eserler arasındadır. Yazar, hikâyelerinde şehir ve köy gibi iki ayrı dünyada tabiattan/özden kopan insanları ya da tabiata özlem duyan, tabiattan/özden kopmak istemeyen insanları kendine has üslûbuyla işler. Hikâyelerin dünyasında resim, edebiyat, mimari, sanat/zanaat gibi farklı alanlara dayalı anlatımlar vardır. Bu anlatımlarda ölçü, İslâm inancı ile şekillenmiş yaşam biçimidir. Kutlu, geleneğe bağlı olan yazarlardandır ve bu bağlılığını hakikatin ve güzelin anlatımında kullandığı dînî unsurlarla okura sezdirir.

Mustafa Kutlu, kurmaca oluştururken gerçek dünyayı kendi düşünce dünyasıyla biçimlendirir. Hikâyelerin anlatımında kullanılan kelime, kelime grupları, cümle yapıları ve metinler arası gönderimlerle hikâyelerdeki değişen dünya karşısında değişmeyen öz ve İslâm inancı üzerine temellendirilmiş yaşam biçimine ulaşılır. Bu bağlamda *Yokuşa Akan Sular*, *Yoksulluk İçimizde*, *Ya Tahammül Ya Sefer*, *Beyhude Ömrüm*, *Tufandan Önce*, *Sevincini Bulmak* ve *Nur* hikâyelerinde âyet (Nisâ sûresi 59. âyet, Âl-i İmran sûresi 92. âyet, Bakara sûresi 155. âyet, Ankebût sûresi 64. âyet, En'am sûresi 32. âyet, Enfâl sûresi 28. âyet, İsrâ sûresi 36. ve 85. Âyet) ve hadîslere yer verilmiştir. Bununla birlikte Yûnus Emre, Mehmet Âkif Ersoy, Fuzûlî, Hacı Bektâş-ı Velî gibi önemli isimlerin eserlerinden kesitlerle anlatıların değer dünyası biçimlendirilerek zenginleştirilmiştir.

Kutlu hikâyelerinde tasarrufu maddi imkânlar ve zaman bağlamında ele almıştır. Yazarın öngördüğü tasarruf biçimi eserlerinde "kanaat ekonomisi" ve "Müslüman saati" kavramları çerçevesinde açıklanmıştır. Bu öngörülen hayat içinde tasvir edilen anlatı kişileri de kanaat değerine sahip, yokluğa ya yoksulluğa isyan etmeden yardımlaşma ve dayanışma ile hayatlarını sürdürürler. *Sevincini Bulmak* hikâyesinde Oya, *Huzursuz Bacak* hikâyesinde Ömer Faruk ve *Rüzgârlı Pazar* satıcıları bu kişilerdendir.

Hikâyelerde dikkat çeken başka bir husus, yaşamın tekrara dayalı bir sisteme dayalı olmasıdır. *Uzun Hikâye*, *İyiler Ölmez* ve *Anadolu Yakası*'nda yaşamın tekrarlardan oluşan bir döngü olduğunu sezdirenen anlatım vardır. Kutlu, bütün hikâyelerinde yardımlaşma, dayanışma, sevgi, kanaat ve adalet gibi değerleri anlatı kişilerinin davranışlarıyla somut olarak örneklendirir. Tespit edilen özellikler ve hikâyelerde geçen "*Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir*", "*Dükkân kapısı Hak kapısıdır. Hakk'a yalvar. Çeşmim*

gibidir akmasa da damlar.” gibi ifadeler, Kutlu'nun dünya görüşünü yansıtan hikâyelerindeki göstergelerdir.

Kaynakça

- Apalı, Yasemin. “Bilgi Sosyolojisi Açısından Din ve Zihniyet”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 5, (2015), 189-213.
- Aydın, Mehmet. *Dilbilim El Kitabı Temel Kavramlar ve Konular*. İstanbul. Akademik Kitaplar, 2014.
- Bayram, Yavuz. “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”. *Turkish studies international periodical for the languages, literature and history of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, (2007), 209-219.
- Cündioğlu, Dücane. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlam'ın Tarihi*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.
- Çıkla, Selçuk. “Özelliklerinden Hareketle Kurmaca Metinlerde Temayı Tespit Yöntemleri”. *Metin Tahlilinde Yeni Yaklaşımlar*. ed. Selçuk Çıkla ve Şeyma Büyükkavas Kuran, 71, Ankara: Çolpan Kitap, 2021.
- Değirmenci, Hakan. *Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Ahlâk*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2020.
- Develi, Hayati. *Dil Doktoru*. Ankara: Kesit Yayınları, 2012.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı -1*. İstanbul: TDKYayınları, 2014.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Günay, Doğan. *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual, 2007.
- Haksever, Halil İbrahim. “Din ve edebiyat ilişkisi”. *Türk İslam Edebiyatı*. ed. Metin Hakverdioğlu ve Aynur Kurt, s. 15, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019.
- Kaplan, Mehmet. *Dil ve Kültür*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Karaca, Alaaddin. “Kapıları Açmak Dolayısıyla Mustafa Kutlu'ya Menekşeli Bir Mektup”. *Türk Edebiyatı*, Şubat 2008, 412.
- Kaymakcan, Receb. vd. (Ed.). *Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2013.
- Koçak Işık, Ayşe. *Mustafa Kutlu Hikâyelerinde Kentli İnsan Olmak*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- Kumsar, İsmail Alper. “Manifatura Dükkânındaki Telaş”. *Yaşayan Hikâyemiz (Günümüz Türk Hikâyesi Üzerine İncelemeler)*. ed. Necati Tonga, 114, İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- Kutlu, Mustafa. *Ortadaki Adam*. İstanbul: Hareket Yayınları, 1970.

- Kutlu, Mustafa. *Gönül İşİ*. İstanbul: Hareket Yayınları, 1974.
- Kutlu, Mustafa. *Beyhude Ömrüm* (20. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Kutlu, Mustafa. *Hüzün ve Tesadüf* (9. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013a.
- Kutlu, Mustafa. *Uzun Hikâye* (34. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013b.
- Kutlu, Mustafa. *Yoksulluk İçimizde* (15. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014
- Kutlu, Mustafa. *Anadolu Yakası* (2. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Kutlu, Mustafa. *Hesap Günü* (5. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016a.
- Kutlu, Mustafa. *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı* (10. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016b.
- Kutlu, Mustafa. *Chef* (10. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017a.
- Kutlu, Mustafa. *Hayat Güzeldir* (13. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017b.
- Kutlu, Mustafa. *İyiler Ölmez* (4. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017c.
- Kutlu, Mustafa. *Kapıları Açmak* (16. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017d.
- Kutlu, Mustafa. *Nur* (12. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017e.
- Kutlu, Mustafa. *Tufandan Önce* (11. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017f.
- Kutlu, Mustafa. *Yokuşa Akan Sular* (15. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017g.
- Kutlu, Mustafa. *Tarla Kuşunun Sesi* (1. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017ı.
- Kutlu, Mustafa. *Arkakapak Yazıları* (12. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018a.
- Kutlu, Mustafa. *Bu Böyledir* (19. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018b
- Kutlu, Mustafa. *Huzursuz Bacak* (14. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018c.
- Kutlu, Mustafa. *Mavi Kuş* (36. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018ç.
- Kutlu, Mustafa. *Menekşeli Mektup* (18. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018d.
- Kutlu, Mustafa. *Rüzgârlı Pazar* (20. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018e.
- Kutlu, Mustafa. *Sevincini Bulmak* (3. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018f.
- Kutlu, Mustafa. *Sır* (20. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018g.
- Kutlu, Mustafa. *Sıradışı Bir Ödül Töreni* (6. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018ğ.
- Kutlu, Mustafa. *Tirende Bir Keman* (10. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018h.
- Kutlu, Mustafa. *Yıldız Tozu* (17. bs.). İstanbul: Erdem Yayınları, 2018ı.
- Kutlu, Mustafa. *Zafer Yahut Hiç* (11. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018i.
- Kutlu, Mustafa. *Fırtınayı Kucaklamak* (1. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019a.
- Kutlu, Mustafa. *Kalbin Sesi* (1. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019b.

- Kutlu, Mustafa. *Ya Tahammül ya Sefer* (34. bs). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019c.
- Kutlu, Mustafa. *Akıntıya Karşı* (1. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Pala, İskender. *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Sağlık, Şaban. *Hikâye/Anlatı/Yorum*. Ankara: Hece Yayınları, 2014.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Tosun, Necip. "Bir Memleket Hikâyecisi". *Yeni Şafak* 10 Ekim 2018. Erişim 2 Ağustos 2023. <https://www.yenisafak.com/hayat/kutlunun-50-yillik-hikayesi-3401153>
- Tosun, Necip. *Edebiyat Atlası*. İstanbul: Dedalus Kitap, 2020.
- Tosun, Necip. *Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Topçu, Nurettin. *Ahlâk*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Tunagür, Muhammed ve Kardaş, Mehmet Nuri. "2000 Yılı Sonrasında Yayımlanan Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Değer Aktarımı". *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (2017), Volume 12/14, 431-464.
- Ünalın, Şükrü. *Dil ve Kültür*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2012.
- Yeşilbağ, Semih. "Din, Tasavvuf ve Aşk Değerleri Bağlamında Muhibbî Divanı". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 23, (2019), 159-198.
- Yıldız, Alpay Doğan. *Mustafa Kutlu Hikâyeciliği Hikmet ve Âhenk*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- <https://www.kuranvemeali.com/hucurat-suresi/13-ayeti-meali> Erişim 2 Ağustos 2023.